

Kleuter
leer
kracht

Eva Dierickx & Astrid Koelman

Kleuter

leer

kracht

**Het naslagwerk
voor kwaliteitsvol
kleuteronderwijs**

ACADEMIA
PRESS

Voorwoord

Welkom in dit naslagwerk voor nieuwe en ervaren kleuterleerkrachten! Wat geweldig dat je erbij bent. Dat wil zeggen dat je zin hebt om te groeien als kleuterleerkracht. Je hebt geluk, want het is ook echt een geweldige periode om les te geven aan jonge kinderen. De laatste jaren vond er een grote verandering in pedagogische visies op opvoeding en onderwijs aan jonge kinderen plaats. Dankzij stromingen als *mild, afgestemd* of *aware opvoeding* is er meer aandacht voor opvoedingsdoelen op lange termijn en oprecht respect voor kleuters. En dankzij grote vooruitgang in onderwijsonderzoek naar jonge kinderen, weten we nu ook meer dan ooit tevoren wat er nodig is om kleuters te helpen opgroeien en zich te ontwikkelen. Deze resultaten geven we je graag mee in dit boek.

Een eerste belangrijke bevinding uit onderzoek is alvast dat jij ertoe doet¹. We gaan er niet licht over als we zeggen dat je als kleuterleerkracht een van de belangrijkste jobs ter wereld hebt. Het belang van kwalitatief onderwijs en zorg voor jonge kinderen is meermaals aangetoond. En één leerkracht (ja, jij dus) kan voor kinderen al het verschil maken.

Een tweede bevinding uit internationaal onderzoek is dat de kleuterschool een positieve invloed heeft op onder meer de cognitieve, sociale, emotionele en talige ontwikkeling van jonge kinderen. Deze effecten van kwaliteitsvol kleuteronderwijs blijven in de verdere schoolloopbaan ook zichtbaar^{2, 3, 4}. Kinderen die op een kwaliteitsvolle kleuterschool zitten, blijven over het algemeen bijvoorbeeld minder vaak zitten, worden minder snel doorverwezen naar buitengewoon onderwijs en studeren vaker af in het secundair onderwijs⁵. Ook vanuit een economisch standpunt is investeren in kleuteronderwijs interessant. De Heckman-curve⁶ geeft aan dat per geïnvesteerde euro in onderwijs en zorg, het meeste rendement behaald wordt bij jonge kinderen.

Voor kinderen in kansarmoede kan een kwaliteitsvolle kleuterschool daarnaast hét verschil maken voor zowel de cognitieve als niet-cognitieve ontwikkeling^{2, 7}. Kleuteronderwijs heeft het potentieel om de negatieve effecten van kinderarmoede te reduceren en de prestatiekloof tussen kansrijke en kansarme kinderen te verminderen^{8, 9}.

Kleuteronderwijs kan dus het verschil maken, maar helaas doet niet elke kleuterschool dat^{2, 10}. Onderzoek laat zien dat alle net genoemde positieve effecten van kleuteronderwijs enkel plaatsvinden wanneer er sprake is van goed kleuteronderwijs. Onderwijs van lage of matige kwaliteit kan de ontwikkeling van kleuters zelfs negatief beïnvloeden en kan belemmerend werken voor gelijke onderwijskansen^{11, 12}.

Omdat elke leerkracht, elk team en elke school hét verschil kan maken voor kinderen willen we je door middel van dit boek alvast op weg helpen.

Zo weten we onder meer dat straffen en belonen op korte termijn *lijkt* te helpen, maar op langere termijn kinderen kan schaden. We weten dat er nog te veel onbenutte leeransen zitten in zorgmomenten zoals het aandoen van jassen. We weten dat executieve functies de sleutel kunnen vormen tot later leersucces en we weten dat de leerkracht, afhankelijk van de rol die je opneemt, leren door spel kan verstoren of net verrijken. Dit alles en nog veel meer vatten we graag voor je samen verder in dit boek.

Naast onderzoeksresultaten geven we ook praktijkervaring mee, als gelijkwaardige bron van inspiratie en toetssteen. Wij, Astrid en Eva, kunnen allebei putten uit enkele jaren ervaring, maar konden voor dit boek ook dankbaar gebruik maken van de vakkennis en expertise van een heleboel geweldige kleuterleerkrachten (zie slotwoord). Ook lieten we geregeld experts aan het woord, die hun kennis graag met jou delen.

We hopen met *Kleuterleerkracht* de brug tussen theorie en praktijk te versterken. We beantwoorden in dit boek daarom niet alleen de vraag *hoe* je kwaliteitsvol kleuteronderwijs kunt aanbieden, we vertellen je ook *waarom* we dingen (zouden moeten) doen. Die laatste vraag is noodzakelijk om kritisch en doelgericht te blijven bijleren en ontwikkelen.

Inleiding

Wat is kwaliteitsvol kleuteronderwijs?

Onderzoekers, leerkrachten, ouders en beleidsmakers zijn het erover eens dat kwaliteit belangrijk is in kleuteronderwijs. Maar wat we onder kwaliteit verstaan varieert¹³. Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde 'structurele kwaliteit' en 'proceskwaliteit'.

Onder **structurele kwaliteit** vallen logistieke kenmerken zoals de ruimte, het aantal kleuters in verhouding tot het aantal begeleiders en het opleidings- en kwalificatieniveau van de begeleiders en leerkrachten¹⁴.

Met **proceskwaliteit** bedoelen we de dagelijkse ervaringen van kinderen in de klascontext. Daar vallen onder meer de fysieke klasomgeving, begeleiding en de relaties en interacties met zowel de leerkracht als klasgenoten onder¹⁵. Proceskwaliteit wordt gezien als een directe voorspeller van onder meer het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen.

We concentreren ons in dit boek verder op deze proceskwaliteit, omdat jij als leraar daar een onmiddellijk verschil in kunt maken, mits je over de juiste informatie beschikt en voldoende oefent. Op basis van grootschalig onderzoek* stellen we vier grote pijlers voorop die de kwaliteit van kleuteronderwijs mee bepalen en waar een brede consensus in onderzoek en praktijk over bestaat.

Kwaliteitsvolle interacties

Kwaliteitsvolle interactie tussen leerkracht en kleuters toont unieke en positieve associaties met leerwinst en blijkt dus een bepalende factor te zijn om te kunnen praten over kwaliteit^{16, 13, 15}. Er zijn verschillende vormen van kwaliteitsvolle interacties. Wij delen ze op in:

* Onder andere CARE, EPPSE en het meetinstrument CLASS.

- affectieve of liefdevolle interacties (hoofdstuk 1);
- pedagogisch begeleiden en opvoeden (hoofdstuk 2);
- ontwikkelingsgerichte interacties¹⁷ in functie van leren en ontwikkelen (hoofdstuk 3).

In de praktijk vloeien deze drie bijna altijd in elkaar over en kun je ze niet van elkaar scheiden.

Educatieve ondersteuning en begeleiding

Naast interacties doet ook je aanbod er natuurlijk toe. Zowel vrij als begeleid spel én expliciete directe instructie hebben hun bewezen meerwaarde in kleuteronderwijs. Een goede balans daartussen is belangrijk. Het is aan jou als leerkracht om dit recht op spel te bewaken en goed te begeleiden. Om dat goed te kunnen, is kennis van begeleidingsrollen, strategieën en verbinding nodig.

Het inzetten op executieve functies (of de denkprocessen die zelfsturend gedrag bevorderen) kan daarnaast een sleutelrol spelen bij het verkleinen van de verschillen in schoolrijpheid en latere leerprestaties tussen kansrijke en kansarme leerlingen¹⁸. Dit verdient dan ook prioritaire aandacht van elke kleuterleerkracht. In hoofdstuk 5 besteden we hier aandacht aan. Een ander belangrijk element voor kwaliteitsvol kleuteronderwijs is de organisatie, inrichting en het optimaal gebruik van de leeromgeving. In hoofdstuk 6 kun je handvaten terugvinden om ervoor te zorgen dat de leeromgeving zowel voor jou als voor de kleuters een fijne plek wordt, met aandacht voor een rijk basisaanbod, basisbehoeften, sfeer en esthetiek.

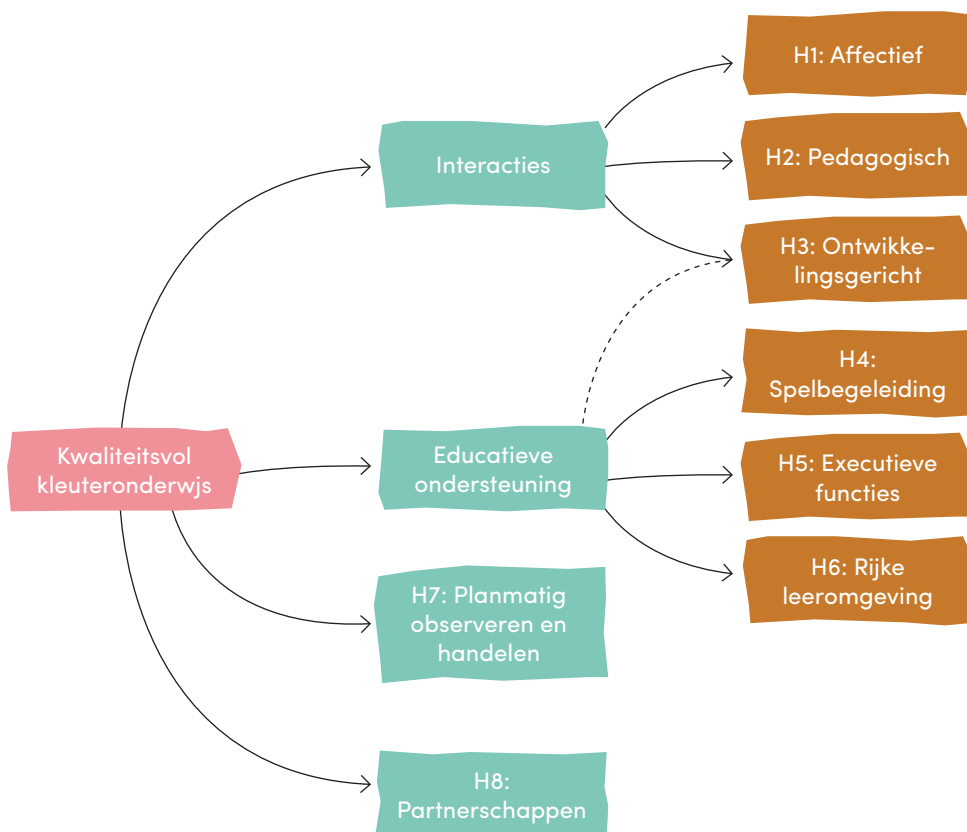
Planmatig observeren en handelen

Een professionele leerkracht gaat doelbewust aan de slag. Dat wil zeggen dat zij haar vakkennis en kennis van de kleuters inzet bij het maken van weloverwogen beslissingen en bij het opstellen van een gerichte planning. We vertellen je in hoofdstuk 7 hoe je planmatig aan de slag gaat, en de cyclus van observeren, reflecteren en plannen in de praktijk gebruikt.

Pedagogische partnerschappen en samenwerking

We weten dat de samenwerking tussen ouders en school een belangrijke bijdrage kan leveren aan een succesvolle schoolloopbaan^{19, 20, 21}. Naast de ouders zijn er ook collega's, ondersteuners en begeleiders die samen met jou betrokken zijn bij de ontwikkeling van de kleuters in je klas. In hoofdstuk 8 gaan we in op de pedagogische partnerschappen met ouders, ondersteuners en begeleiders.

Leeswijzer

Dit boek bestaat uit acht hoofdstukken waarin we voorgaande belangrijke elementen van kwaliteitsvol kleuteronderwijs naar voren laten komen. Elk hoofdstuk start met een casus waarin het onderwerp van het hoofdstuk vanuit een praktijkvoorbeeld geïllustreerd wordt. Hiervoor volgen we juf Elif, die werkt in een derde kleuterklas (Nederland: groep 2). We bieden vervolgens een *advance organizer* aan, die de structuur van het hoofdstuk in een oogopslag meegeeft. De cijfers in de tekst verwijzen naar de bronnen die je aan het eind van het boek kunt terugvinden. Aan het eind van elk hoofdstuk vind je steeds een samenvatting, gevolgd door de onderdelen 'noodcentrale', 'reflectie' en 'meer lezen'.

In de **noodcentrale** gaan we (in bijna elk hoofdstuk) steeds in op één of enkele concrete situaties of vragen die we van kleuterleerkrachten geregeld krijgen. Vaak vragen deze situaties om een toepassing en verdieping van de theorie die in het hoofdstuk zelf staat. Uiteraard is het mogelijk dat de adviezen die we daarin meegeven voor jou niet van toepassing zijn of bij jou niet blijken te helpen. Elke situatie is anders en vraagt om een eigen, contextuele aanpak.

Na de noodcentrale vind je **reflectievragen** terug. Deze vragen zijn bedoeld om (alleen, met collega's of in de klas) nog eens verder door te denken over het onderwerp.

We eindigen elk hoofdstuk met linken naar **inhoudelijke verdieping**. Wij geven je graag tips mee in de vorm van websites, fijne podcasts of boeken die wij echt een meerwaarde vinden. Daarnaast helpen we je ook op weg naar prentenboeken waarmee je rond het onderwerp van het hoofdstuk in je klas aan de slag kunt.

Uitgangspunten/overtuigingen

Dit boek vertrekt vanuit een aantal kernovertuigingen over kleuters, onderwijs en opvoeding. Deze overtuigingen zijn gegroeid door ervaringen, gesprekken en het lezen van literatuur. We expliciteren onze overtuigingen hieronder. Je zal ze soms expliciet, maar vaak ook impliciet in het boek teruglezen.

Kwaliteitsvol kleuteronderwijs is inclusief en sociaal rechtvaardig

Inclusief onderwijs in de ruimste zin van het woord is onderwijs dat gelijke kansen biedt en waar alle kinderen, voor zover mogelijk, samen kunnen leren. Inclusie gaat niet enkel om het erkennen van kinderen met bijvoorbeeld een diagnose of andere etnische achtergrond dan jij. Inclusie gaat om gelijke kansen bieden aan *alle* kinderen. Dat betekent dat je oog hebt voor het doorbreken van barrières op vlak van onder meer: beperkingen, gender, taal, mentale gezondheid, armoede, religie en sociale klasse in je school- en klasomgeving²². Een inclusieve bril opzetten betekent dat je de klas zo moet inrichten, kinderen zo gaat ondersteunen en het klasklimaat zo gaat bevorderen dat alle kinderen, ongeacht hun sociale klasse, taal, culturele achtergrond, geestelijke en lichamelijke vermogens, in staat zijn om actief deel te nemen aan activiteiten en zich volwaardig lid van de klasgroep te voelen²³. Dit is niet steeds eenvoudig en vraagt om een flinke dosis creativiteit, flexibiliteit en soms extra ondersteuning. Maar de manier waarop de kleuterschool omgaat met diversiteit blijkt een van de krachtigste voorspellers van het effect van de kleuterschool op de latere ontwikkeling⁴.

Daarnaast heeft onderwijs niet enkel een kwalificerende functie, het is ook onze kerntaak om kinderen mee voor te bereiden op deelname aan de maatschappij en kinderen te ondersteunen bij hun persoonlijke ontwikkeling. De school heeft dus de kans (en morele plicht) om bij te dragen aan een sociaal rechtvaardige toekomst, door kinderen onder meer genderbewust, inclusief en antiracistisch op te voeden. Dit kunnen leerkrachten doen door bijvoorbeeld oog te hebben voor representatie van de diverse maatschappij, door het ondersteunen van conflicthantering en door zelf een open, kritische en sociaal rechtvaardige houding aan te nemen.

Kleuteronderwijs is meer dan onderwijs: educare

Kleuterleerkrachten, directie en kinderverzorgsters of assistentes zien leren en zorg vaak nog als twee totaal verschillende zaken. Leren wordt daarbij als belangrijker dan 'zorgen' gezien.

‘Die hiërarchie tussen leren en zorg komt bijvoorbeeld tot uiting wanneer kindbegeleid(st)ers over hun werk vertellen: “wij doen niet zoveel, hoor”.²⁴

Toch is er een duidelijke internationale consensus: kwaliteitsvol kleuteronderwijs vertrekt vanuit een brede, holistische kijk op de ontwikkeling van kinderen, waarin ‘leren’ (*education*) en ‘zorg’ (*care*) even belangrijke concepten zijn voor de opvang en het onderwijs van jonge kinderen¹⁰.

Educare is de naam van een benadering die zorg en leren met elkaar verbindt. Zorgactiviteiten zoals toiletbezoek, eetmomenten en neuzen snuiten kunnen immers erg waardevolle pedagogische leermomenten zijn. Tegelijk vragen cognitieve, sociale of artistieke leerprocessen ook een zorgende houding van de leerkracht. Zorgen en leren van elkaar scheiden lijkt dan ook tegennatuurlijk. We moeten de zorgtijd waarderen als leertijd, en andersom.

Educare gaat verder dan zorg bieden door tegemoet te komen aan fysieke noden (zoals honger of vermoeidheid) of emotionele noden (zoals nabijheid en veiligheid). Educare betekent ook aandacht hebben voor het hele kind, zodat het weet dat het er mag zijn en erbij hoort: in de klas, de school en de bredere samenleving¹⁰.

‘Educare is een pedagogiek van zorgen en leren die voor kinderen het verschil wil maken.’¹⁰

Disclaimer

De hoeveelheid beschikbaar onderzoek over kleuteronderwijs is overweldigend. Alles lezen en samenvatten is dan ook onmogelijk. We hebben inhoudelijke keuzes moeten maken, die deels voortkomen uit onze overtuigingen en onze eigen visie op goed kleuteronderwijs.

Ook hebben we een keuze moeten maken in aanspreekstijl. Omwille van de leesbaarheid hebben we, na het objectieve 'lootje trekken' gekozen om de kleuterleerkracht altijd in de zij-vorm vast te leggen, maar uiteraard is dit boek geschreven voor iedere kleuterleerkracht.

Onderwijs en opvoeding zijn een complex samenspel tussen 'weten wat werkt', praktijkkennis en de situatie waar je voor staat. Geen enkele strategie of tip werkt voor elk kind op elk moment. Het is aan jou als leerkracht om met pedagogische en didactische tact én kennis af te wegen hoe en op welke manier je het best kunt tussenkomen, op basis van de kennis en informatie die je hebt. Ga daarom aan de slag met je medestudenten of collega's en vertaal de adviezen uit dit boek steeds naar jouw concrete context.

Tenslotte: wie beschouwen we in dit boek als kleuters? In België ben je al vanaf 2,5 jaar een kleuter of peuter. Het gaat dus om kinderen die instromen in de instapklas tot en met de derde kleuterklas. In Nederland spreken we van kleuters in groep 1 en 2. We richten ons op de brede groep kinderen van 2,5 tot 6 jaar.

HOOFDSTUK 1

**Het begint
met graag zien**

Op haar fiets onderweg naar school denkt juf Elif aan wat ze vandaag niet mag vergeten.

Ze opent haar klasdeuren en de eerste kinderen lopen haar al tegemoet. 'Goeiemorgen, Rachida! Blij dat je er bent vandaag. Heb je goed geslapen?' 'Dag Yunus en mama, alles goed? Zag je het briefje dat ik gisteren meegaf?'

Kinderen die binnenkomen, draaien hun foto om aan de boom in de kring. Zo zien de kleuters en Elif onmiddellijk wie aanwezig is en wie niet. Juf Elif maakt ondertussen oogcontact met alle kleuters en gaat geregeld op haar hurken zitten om de kinderen persoonlijk aan te spreken. Ze geeft een knuffel aan Lisa die het vandaag erg moeilijk heeft om afscheid te nemen van haar papa en neemt even later Boris op schoot om even te wennen aan de drukte in de klas.

Het is bijna negen uur en tijd om samen te zitten in de kring voor het onthaal of welkomstritueel.

Juf Elif zingt enkele keren opgewekt 'Koooom maar dichter in de kring, kom maar samen in de kring ...' terwijl ze rondloopt en kleuters non-verbaal begeleidt naar de kring. De derde keer, wanneer bijna alle kleuters al in de kring zitten, vertraagt juf Elif het liedje. Ze zingt alsof haar batterijen op zijn en ze in slaap gaat vallen in het midden van de kring. De kleuters bulderen van het lachen.

Elif hoort een lachje dat ze niet herkent. Ze piept eens stiekem met een oog en ziet hoe Boris, die doorgaans eerder timide en teruggetrokken is, giert van de pret. Elif weet dat ze een succesnummer aan het opvoeren is en giechelt mee bij het zien van zoveel plezier.

Het staat zelden geschreven in boeken over klasmanagement en een workshop hierover zagen we ook nog niet verschijnen. Toch is het belangrijk om te benoemen: 'zie je kinderen graag'²⁵. Als we aan beginnende studenten in de opleiding vragen waarom ze dit willen studeren, horen we vaak: 'omdat ik zoveel van jonge kinderen hou'. Tegelijkertijd lijkt het onderwerp bijna een taboe in handboeken en onderzoek. Hoe kan een onderwerp dat van zo'n groot belang is, zo weinig aandacht krijgen?

Eén van de redenen is mogelijk omdat we liefde aan de privésfeer linken en niet aan een professionele setting. Een andere reden is waarschijnlijk de moeilijke definieerbaarheid van het concept 'liefde' en de weinige 'tips' die je kunt geven om hieraan te werken. Van iemand houden is immers een menselijk en persoonlijk gegeven dat je moeilijk kunt afdwingen. Of toch?

Jools Page onderzocht de grenzen tussen liefde en professionaliteit en kwam daarbij tot het concept van 'professionele liefde'. In tegenstelling tot wat je intuïtief zou denken, staan liefde en professionaliteit (net zoals zorg en leren) volgens haar niet tegenover elkaar. Het is een essentieel deel van de taak van de professional in de kleuterklas om de kinderen graag te zien. 'Professionele liefde' is een andere vorm van liefde dan de familiale liefde van de ouders. Professionele liefde komt voort uit de opbouw en het onderhoud van affectieve, authentieke en wederkerige relaties die tot stand komen tussen kinderen, professionals en ouders²⁶.

Juf Margriet: 'Ik zeg altijd tegen de ouders dat ik mijn kleuters heel graag zie, met een juffenhart. Ik kan natuurlijk nooit de onvoorwaardelijke liefde van een ouder geven maar ik zie ze oprecht, elk met hun eigenheid, heel graag.'

1 Waarom investeren in graag zien?

Je relatie- en interactiekwaliteit met kleuters is echt hét kwaliteitskenmerk bij uitstek in het werken met jonge kinderen. In een kwaliteitsvolle kleuterklas moeten deze interacties aan een aantal zaken voldoen:

- ze moeten het leren ondersteunen (zie hoofdstuk 3);
- ze moeten pedagogisch ondersteunend zijn (zie hoofdstuk 2);
- én ze zijn ook affectief of liefdevol.

We weten dat liefdevolle of warme, positieve leerkracht-leerlingrelaties op zowel korte als langere termijn bijdragen aan sociaal-emotionele ontwikkeling, taakbetrokkenheid, schoolprestaties en het verminderen van het stressniveau van kleuters^{27, 28, 29}.

Oprechte, warme en zorgzame relaties scheppen ook een voedingsbodem voor sociaal gewenst gedrag³⁰. Binnen deze veilige relatie kunnen zowel kleuters als volwassenen naar elkaar toegroeien en leren ze elkaars sterktes en behoeften beter kennen. Als kinderen voelen dat ze graag gezien en gerespecteerd worden, accepteren ze doorgaans de begeleiding van de leerkracht bij hevige gevoelens of conflicten beter. Kinderen die veel warmte en weinig conflict in de relatie met de leerkracht ervaren, uiten dan ook minder ongewenst gedrag en voelen zich over het algemeen beter³¹. De sleutel tot positief gedrag zou dus wel eens kunnen liggen in het meest alledaagse: zie je kleuters graag.

Een negatieve leerkracht-kindrelatie daarentegen kan bij kleuters leiden tot lage motivatie en slechtere leerprestaties^{32, 33}. Als kinderen zich emotioneel veilig voelen in de klas, zullen ze meer gaan exploreren waardoor nieuwe leerervaringen worden opgedaan. Daarnaast gebruiken kinderen de leerkracht dan meer als een bron van steun wanneer zij van streek zijn^{34, 35}. Een sterke band met de kleuters zorgt er ten slotte voor dat ook de leerkracht met plezier naar school gaat en vermindert haar/zijn risico op een burn-out³⁶. Het stressniveau van zowel leraar

als kind daalt wanneer er actief gewerkt wordt aan responsieve, sensitieve, warme relaties met kinderen.

De relatiekwaliteit met de leerkracht kan sterk verschillen voor individuele kleuters in één klas³⁷. Daar moet je je niet schuldig over voelen. Het is menselijk om als leerkracht in een klas met twintig kleuters sneller een 'klik' te voelen met bijvoorbeeld de sociale en leergierige kinderen dan met de kinderen die je grenzen meermaals overschrijden of kinderen waar je op het eerste gezicht weinig gemeenschappelijke kenmerken mee deelt. Het gaat dan ook vaak om het vinden en herkennen van de positieve eigenschappen van elk kind. Het is belangrijk dat je de kinderen leert kennen, dat je ze observeert en naar ze luistert. Zorg voor voldoende *quality-time* met elk kind, waarbij je oprecht naar hen luistert en inzet op elkaar beter leren kennen.

Uit het onderzoek van Poesen-Vandeputte & Nicaise blijkt dat kleuters met een achtergrond in kansarmoede in Vlaanderen vaker een minder nabije relatie met de leerkracht ervaren³⁸. Dat is natuurlijk zonde. Want specifiek voor kinderen uit meer kwetsbare milieus kan het expliciet werken aan warme, veilige relaties extra stimulerend werken²⁷. Deze kinderen ervaren vaak onzekerheden en stress in de thuissituatie, waardoor de warmte en de veiligheid die ze bij de juf of meester in de klas vinden, een cruciale factor kan vormen in hun ontwikkeling en welbevinden³⁹. Een goede relatie opbouwen met elk kind is dus niet enkel belangrijk om gewenst gedrag in de klas te bevorderen of om de cognitieve ontwikkeling te stimuleren, het bevordert ook gelijke onderwijskansen⁴⁰.

2 Hoe kun je werken aan de kwaliteit van de leerkracht-kindrelatie?

Het lijkt zo vanzelfsprekend, je kleuters graag zien. En toch loopt het soms anders. Gelukkig zijn affectieve relaties met kleuters niet iets dat jou zomaar overkomt, maar iets waar je als leerkracht aan kunt (en moet) werken. Hoe kun je werken aan kwaliteitsvolle relaties met alle kleuters, dus ook met die kleuters die je achter het behang zou willen plakken; of met de stillere, minder opvallende kleuters die naar de achtergrond lijken te verdwijnen? Met Sam, die altijd door de kring roept. En met Khalil, die nooit stil lijkt te kunnen zitten. Met Eloïse, die nooit iets zegt. En met Yousra die juist continu in jouw armen zou willen kruipen? In grote lijnen

zou je kunnen stellen dat om aan liefdevolle en zorgzame individuele relaties te werken, je vooral in deze drie elementen kunt investeren: reflectie, je basishouding en meespelen.

2.1 Reflecteer

Juf Ilhame heeft een goede relatie met de meeste kleuters in haar klas. Ze geniet ervan om samen te zijn en samen de dag door te brengen. Er is echter een kleuter die irritatie weet op te wekken bij haar: Lenn. Lenn vraagt voortdurend aandacht door op een klagende toon steeds haar nabijheid te zoeken.

'Ju-uf, kom je helpen?', 'Ju-uf, die wil niet met mij spelen', 'Ju-uf ...'

Juf Ilhame weet dat ze geduld hoort te hebben, maar ze merkt dat Lenn het haar moeilijk maakt. De voortdurende aanhankelijkheid maakt haar gefrustreerd en boos. Juf Ilhame zorgt doorgaans voor een erg positieve, fijne klassfeer, maar de voortdurende negatieve interacties met Lenn zorgen ervoor dat haar mentale representatie van Lenn eerder negatief gekleurd is. Ze kijkt met andere woorden naar Lenn door een negatieve bril. Wanneer Lenn juf Ilhame nodig heeft, ervaart ze (onbewust) sneller een gevoel van irritatie en ze ziet zijn gedrag ook sneller als bewust uitdagend. Lenn merkt dat ze kort en afwijzend op zijn vraag om hulp reageert en voelt zich afgewezen. Hierdoor gaat hij nog actiever op zoek naar haar aandacht.

Voor het werken aan relatieproblemen bestaan geen kant-en-klare oplossingen of stappenplannen. Veel speelt zich immers af in jouw hoofd. En dat maakt het niet gemakkelijk. Het is eenvoudiger om relatieproblemen te zien als een gevolg van ongewenst gedrag van de kleuter. Dan kunnen we het buiten onszelf leggen. Als we gedrag kunnen toeschrijven aan kindkenmerken ('ze is hoogsensitief', 'ze is altijd zo stout') of gezinskenmerken ('zijn ouders laten thuis alles toe') blijven we immers zelf buiten schot⁴¹.

Maar gedrag vindt niet plaats in een vacuüm. Het heeft altijd een relationeel of communicatief aspect. Zoals gezegd veroorzaakt ongewenst gedrag stress bij leerkrachten, omdat het vaak het vertrouwen schaadt in je relatie met een kind. Dit veroorzaakt negatieve emoties bij zowel jou als bij de kleuter(s). Deze negatieve

emoties gaan gepaard met negatieve gedachten die de waarneming beïnvloeden en kunnen leiden tot blikvernauwing: je gaat vooral zien wat níét goed gaat en zal het kind telkens in een negatief licht bekijken⁴¹. Als leerkracht zal je hierdoor onbewust ook sneller negatief reageren op gedrag van deze kleuter, waardoor het kind de leerkracht minder gaat beschouwen als een veilige basis. Hierdoor ontstaat weer een toename in ongewenst gedrag.

Dit kan leiden tot een negatieve vicieuze cirkel waar de leerkracht en de kleuter niet bij gebaat zijn⁴². Dit gebeurt vaak zonder dat je het zelf goed en wel beseft⁴³. Negatieve denkpatronen, die zich over een langere periode ontwikkelen, zijn niet gemakkelijk te hervormen. Een belangrijke stap is dan ook bewustwording van deze denkpatronen en de hiermee verbonden (negatieve) emoties. Je kunt je bewust worden van een negatieve vicieuze cirkel door grondig te reflecteren en zelfonderzoek uit te voeren⁴⁴.

Een eerste stap die je hierbij kunt zetten, is het observeren van je eigen relaties met de kinderen in je klas. Met welke kleuters wil je spontaan gaan spelen en met welke kleuter(s) trek je minder op? Waar ligt dit aan? Wat maakt dat je je stoort aan Sam die altijd als eerste iets roept wanneer je een vraag stelt? Maar ook: wat maakt dat je zenuwachtig wordt van Eloïse die juist nooit antwoordt? Word je bewust van de verschillende relaties met de kinderen in je klas en de mogelijke oorzaken hiervan.

Neem een stap weg van het dogmatische 'ik zie ze allemaal even graag' en durf hierbij eerlijk te zijn tegenover jezelf. Als je zicht hebt op je eigen gevoelens tegenover kleuters en zicht hebt op je huidige relaties, kun je aan de slag. Dan ontstaat er ruimte voor verandering⁴³.

Naast observatie van je eigen relaties raden we je aan om jezelf geregeld te bevragen of je te laten bevragen. Dit kan ook een taak zijn van de zorgcoördinator.

Haal even een kind dat vaak storend gedrag vertoont in je klas voor ogen. Als we je nu zouden vragen drie kenmerken van jullie onderlinge relatie op te schrijven, wat zou je dan opschrijven? Schrijf je vooral kindkenmerken op zoals 'onrustig' of 'ongehoorzaam'? Of denk je meteen aan woorden als 'wantrouwen', 'hulpeloosheid', of 'strijd'? Hoe verklaar je het gedrag van dit kind binnen jullie relatie?